

İZMİR'DE TÜRK HÂKİMİYETİNİN BAŞLAMASI The Beginning of Turkish domination in Izmir

Yusuf AYÖNÜ*

Özet

Anadolu'nun en büyük liman kenti olan İzmir, M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanan tarihî bir geçmişe sahiptir. Kent, uzun tarihi boyunca liman ve ticaret şehri olmasının avantajlarını yaşarken, stratejik konumu ve zenginliği sebebiyle her dönem çeşitli güçlerin hedefi olmuştur. İzmir'i 1081 yılında Çaka Bey ele geçirir. Böylece şehir ilk defa Türklerin kontrolüne girmiş olur. Ancak Haçlılar sayesinde 1097 yazında tekrar Bizans hâkimiyetine geçer. Üç yüz yıldan fazla bir süre Bizans idaresinde kalan İzmir, 1317'de Aydınolu Mehmet Bey'in Kadife Kaleyî, 1329'da oğlu Umur Bey'in Liman Kalesi'nin ele geçirilmesi ile tamamen Türklerin eline geçer. 1343 yılı sonlarında Haçlılar Liman Kalesi'ni ele geçirir. Bu tarihten sonra şehir, Emir Timur'un, 1402'de Liman Kalesi'ni zaptına kadar Liman Kalesi Haçlıların, Kadife Kale Türklerin elinde olmak üzere ikiye bölünür. Emir Timur'un Anadolu'dan ayrılmasından sonra, Aydınogullarından Cüneyd Bey İzmir'in idaresini ele geçirir. Cüneyd Bey'in İzmir ve çevresindeki hâkimiyeti 1426 yılına kadar devam eder ve bu tarihten sonra şehir Osmanlı idaresine geçer.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Türkler, Çaka Bey, Umur Bey, Emir Timur.

Abstract

Izmir, which is the largest port city of Anatolia has a history that goes back to 3000 B.C. Izmir, during its long history, had great advantages because of being a port and trade city. At the same time Izmir became a focus of interest of various forces due to its wealth and strategic location. In 1081 Izmir was captured by Çaka Bey. Thus the city fell first under Turkish control. In the summer of 1097 the city passed back to the Byzantine domination thanks to the Crusaders. Izmir, more than three hundred years remained in the Byzantine administration. In 1317 Aydınolu Mehmet Bey captured first the upper fort of Kadifekale, and then the lower port castle of Liman Kalesi was captured by his son, Umur Bey in 1329. So that the city passed into the hands of the Turks completely. At the end of 1343 the Crusaders captured the lower port castle. After this date city was divided into two between Crusaders and Turks and this situation continued until conquest of lower port castle by Emir Timur in 1402. After Timur's departure from Izmir, Cüneyd Bey seized administration of city. Cüneyd Bey's dominance in Izmir and surrounding areas continued until 1426. After this date Izmir has passed under Otoman rule.

Keywords: Izmir, Turks, Çaka Bey, Umur Bey, Emir Timur.

Giriş:

XI. yüzyılda Ön Asya'ya inen Oğuz Türklerinin henüz Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan önce Anadolu'ya akınlar düzenlediklerini bilmekteyiz. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasının ardından gerek Selçuklu sultanları gerekse Selçuklu beyleri idaresindeki Türk kuvvetleri Anadolu'ya pek çok sefer düzenlemişlerdir¹. Bu seferler sırasında ciddi bir direnişle karşılaşmayan Selçuklu beyleri İstanbul Boğazi

* Dr. Öğretim Görevlisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Bu akınlar ile ilgili olarak bk. Mikhaël Attaleiatês, **Historia**, yay. Iôannês D. Polemês, Atina 1997, s.93 vd., 151 vd.; Nikêforos Vryennios, **Hylê Historias**, Dêmêtrês Tsougarakês-Despoina Tsouglidou, Atina 1996, s.61 vd., 72-73; Iôannês Zônaras,

kıyılarına kadar ulaşmışlardır². Bununla birlikte 1071 Malazgirt savaşına kadar olan bu ilk dönemdeki akınlar daha çok keşif mahiyetindedir ve kalıcı olmamıştır. Anadolu'nun sistemli olarak fethi ve Türkleşmesi 1071 Malazgirt savaşını takip eden yıllarda gerçekleşmiştir. Nitekim Kutalmışoğlu Süleymanşah 1080 yılında İstanbul'un yanı başındaki İznik'i ele geçirerek devletin merkezi yaparken, 1081 yılında bu sefer Çaka Bey'in³ İzmir'i Türk hâkimiyeti altına aldığını görmekteyiz.

IX-X. Yüzyılda İzmir'in Durumu:

Bizans İmparatorluğu'nun erken dönemlerinden itibaren dinî bir merkez olan İzmir bu özelliği ile İstanbul'dan sonra İmparatorluğun en önemli şehirlerinden birisi konumundaydı. Ancak VII. yüzyıl boyunca önce Sasanîlerin ardından Emevîlerin akınları sonucunda şehrin gelişimi olumsuz yönde etkilendi ve ekonomik faaliyetler durma noktasına geldi⁴. Bu gibi dış saldırılarla zarar gören İzmir, aynı zamanda, özellikle VII. yüzyılın sonlarından IX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden ve tüm İmparatorluğu etkisi altına alan Tasvir Kırıcılık Hareketinin "İkonaklasmus" yol açtığı zararlardan da nasibini aldı⁵. Tüm bu iç ve dış sorunlardan olumsuz yönde etkilenen İzmir kenti ancak IX. yüzyıldan itibaren toparlanmaya başladı. Amorion hanedanının son İmparatoru III. Mihail'in (842-867) iktidara gelmesi ile İmparatorluk için yeni bir devir açıldı⁶. Güçlü bir siyasal yükselişin başladığı bu dönem ile birlikte İmparatorluğun tüm topraklarında yaşanan ekonomik ve kültürel canlılık Batı Anadolu'nun en büyük liman kenti İzmir'de de olumlu etkilerini gösterdi. Bu dönemde Batı Anadolu'daki Bizans sahalarına karşı deniz yolu ile gelebilecek bir tehdide engel olmak amacıyla İzmir'in Bizans donanmasının üssü olarak kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Denizcilik alanında yaşanan bu gelişmeler idarî ve dinî bir merkez olan İzmir'in askerî açıdan da büyük bir önem kazanmasına sebep oldu. Tersanesi ve gemi inşası ile ön plana çıkan şehrin X. yüzyıl başlarında kurulan Sisam Deniz Theması'nın merkezi olması elbetteki İzmir'in ticarî hayatını da canlandırdı. Bu tarihten sonra Ceneviz ve Venediklilerin İzmir'deki ticarî faaliyetlerinin arttığı görülür.

XI. yüzyıl Bizans İmparatorluğu ve dolayısıyla İzmir için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Yüzyılın ikinci yarısında Bizans'taki siyasî buhran ve Türklerin akınlarının başlaması sonucunda şehrin yönetiminin Türkler ve Bizans arasında birkaç kez el değiştirdiğini görmekteyiz.

Epitomé Historiôn, III, yay. Iordanês Grêgoriadês, Atina 1999, s.133 vd, 197; İbnu'l-Esir, **el Kâmil fi't-Târih**, IX, neşr. Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1386/1966, s.476, 546-547, 599; Türkçe çev. Abdülkerim Özeydin, IX, İstanbul 1987, s.313, 415, 454-455; Urfalı Mateos, **Vekayinâme**, Türkçe çev., H. D. Andreasyan, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Ankara 1987, s.48 vd, 83-84, 89-90, 106 vd 110 vd, 119 vd 137-138; Simpat, **Simpat Vekayinâmesi (951-1334)**, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, (Türk Tarih Kurumu'nda Basılmamış nüsha), s.18-19, 31-32, 35-36, 37 vd, 40; Urfalı Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, (Türk Tarih Kurumu'nda Basılmamış nüsha), s.3; Süryani Mihail, **Süryani Keşiş Mihail Vekayinâmesi**, Türkçe çev., H.D. Andreasyan (Türk Tarih Kurumu'nda Basılmamış nüsha), s.16-17, 21; Vardan Vartabet, "Türk Fütühatı Tarihi (889-1262)", **Tarih Semineri Dergisi**, 1/2, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul 1937, s.177; ayrıca bk. Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, İstanbul 1992, s.73; İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1115-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı**, İstanbul 1953, s.259-274; J. Laurent, **Byzance et les Turcs Seldjucides dans l'Asie Occidentale Jusqu'en 1081**, Paris-Nancy 1913, s.22; Claude Cahen, "The Turkish Invasion: The Selchukids", **A History of the Crusades**, I, ed. T. M. Setton and M. W. Baldwin, Philadelphia 1955, s.144.

² Zönaras, **age**, s.209-211; Vryennios, **age**, s.73 vd; Mateos, **age**, s.137-138.

³ Çaka ismi hakkında bk. Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi'nin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı", **İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, sa. 34, İstanbul 1984, s.55-60.

⁴ Tuncer Baykara, **İzmir Şehri ve Tarihi**, İzmir 1974, s.71; Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Türkçe çev., Fikret Işıltan, Ankara 1991, s.115.

⁵ Ostrogorsky, **age**, s.137 vd.

⁶ Ostrogorsky, **age**, s.203 vd.

Bizans Sarayında Saygıdeğer Bir Tutsak:

Malazgirt’ten sonra Selçuklu sultanı Alparslan’ın emri ile Anadolu’da Bizans topraklarına karşı düzenlenen akınlara katıldığı anlaşılan Çaka Bey⁷, yaklaşık 1078-79 yılında Türkler ve Bizanslılar arasında yaşanan çarpışmaların birisinde tecrübesizliğinin kurbanı olarak meşhur Bizans komutanlarından Aleksandros Kabalikos tarafından esir edildi. Asil ve itibarlı bir aileden gelmesi dolayısıyla bu genç Türkmen beyi, hizmetinde bulunması için doğrudan İmparator Nikephoros Botaniates’e (1078-1081) armağan edildi⁸. Anna Komnena’nın eserinde ifade ettiğine göre Bizans İmparatoru, Çaka Bey’i değerli armağanlara boğduktan sonra kendisini *Protonobilissimos* (En soyluların birincisi) unvanı ile onurlandırmış, buna karşılık Çaka Bey de İmparator’a bağlılık sözü vermişti⁹. İstanbul’da uzun süre kalan Çaka Bey bu süre zarfında Grekçe’yi öğrendi ve Bizans devlet sistemi hakkında geniş bilgi sahibi oldu.

Çaka Bey’in İstanbul’dan Ayrılarak İzmir’e Gelmesi:

Çaka Bey’in İstanbul’dan tam olarak hangi tarihte ayrıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda anlatılan olayların akışına bakıldığında bu olayın 1081 yılı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Peki ama Nikephoros Botaniates tarafından kendisine verilen unvan ve pek çok ayrıcalıklara rağmen Çaka Bey Bizans hizmetinde kalmak yerine neden İstanbul’u terk etti? Bilindiği gibi Çaka’dan önce de sonra da gerek savaşlarda ele geçirilen, gerekse Selçuklu yönetimi ile anlaşmazlığa düşerek Bizans’a sığınan ve daha sonra Bizans imparatorları tarafından üst düzey görevlere getirilerek kendilerine pek çok yetki verilen Selçuklu Türkleri vardı¹⁰. Bu sorunun cevabı Emir Çaka’nın hayatı ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi veren Anna Komnena’nın eserinde verilmektedir. Buna göre Çaka Bey’in İstanbul’dan ayrılmasının sebebi İmparator Nikephoros Botaniates tarafından kendisine verilen unvan ve ayrıcalıkların 1081 yılında Bizans tahtına geçen I. Aleksisos Komnenos (1081-1118) tarafından geri alınmasıydı¹¹. Ancak burada ikinci bir soru karşımıza çıkıyor. Daha önce Selçuklulara tâbi bir bey olan Çaka bu dönemde İznik’i elinde tutan Süleymanşah’ın yanına giderek onun hizmetine girmek yerine neden İzmir’de bağımsız bir beylik kurmayı tercih etmiştir? Hiç şüphesiz bu onun şahsî ihtirasları ile alakalı idi. Son olarak neden İzmir? Elbette ki Anadolu’daki soydaşları arasında tanınmış olan Çaka Bey bu sırada

⁷ A. Nimet Kurat bu konu hakkındaki meşhur çalışmasında Danişmendname’de Çavuldur Çaka diye zikredilen şahıs ile Çaka Bey’in aynı şahıs olabileceğini belirtmektedir. A. N. Kurat, **Çaka Bey, İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, Ankara 1966, s.15-16.

⁸ Anna Komnena, **The Alexiad of Anna Comnena**, yay. E.R.A. Sewter, Penguin Books 1979, s.236; Türkçe çev. Bilge Umar, **Alexiad: Anadolu’da ve Balkan Yarımadası’nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi’nin Tarihi Malazgirt’in Sonrası**, İstanbul 1996, s.232-233; ayrıca bk. Kurat, **age**, s.23-24; Türkmen Parlak, **Ege Denizinde İlk Türk Derya Beyleri**, b.y.y. 1979, s.18; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1996, s.87-88.

⁹ Komnena, **age**, s.236; Türkçe çev. s.233.

¹⁰ Bunlar arasında en önemlileri 1070 yılında Alp Arslan’ın önünden kaçarak Anadolu’ya giren ve daha sonra Bizans hizmetine geçen Erbasan, bk. Attaleiatês, **age**, s.251 vd.; Zónaras, **age**, s.209-211; Vryennios, **age**, s.73-75; Mateos, **age**, s.137-138. Erbasan’ın Bizans’a sığınmasına çok şaşırın Mateos bu görülmemiş işitilmemiş bir şeydi diyerek hayretini ifade etmektedir; Sıbt İbnü’l Cevzi, **Mir’âtü’z-Zeman fi Tarih’il Âyan**, yay. Ali Sevim, Ankara 1968, s.146-147; ayrıca bk. Erdoğan Merçil, “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, **XI. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler**, II, Ankara 1994, s.709-710; İbrahim Kafesoğlu, “Selçuk’un Oğulları ve Torunları”, **Türkiyat Mecmuası**, XIII, 1958, s.129; J. Laurent, “Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans”, Türkçe çev. Y. Yücel, **Belleten**, LII/202, 1988, s.220. I. Aleksios’un babası II. İoannes Komnenos tarafından esir alınmış bir Selçuklu Türkü olan ve I. Aleksios tahta çıktıktan sonra Megas Primikerios unvanı alan Tatikios, bk. Yonca Anzerlioğlu, “Bizans İmparatorluğu’nda Türk Varlığı”, **Türkler**, VI, Ankara 2002, s. 225 ve I. Aleksios Komnenos döneminde 9 yaşında iken esir alınan ve II. İoannês Komnenos ile birlikte büyüyen ve II. İoannês ve oğlu I. Manuel’in iktidarının ilk yılları boyunca Megas Domestikos unvanı ile Bizans’a hizmet eden İoannês Aksukhos’u sayabiliriz. Bk. Nicetas Choniates, **O City of Byzantium, Annals of Nikêtas Choniates**, Translated by Harry J. Magoulias, Detroit 1984, s.7-8, 26-27, 29 vd.; Türkçe çev. Fikret İşıltan, **Histoire (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Ankara 1995, s.6-7, 30, 32 vd.; ayrıca bk. Işın Demirkent, “Komnenoslar Sarayında Bir Türk: İoannes Aksukhos”, **XI. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler**, II, Ankara 1999, s.539-544; Nevra Necipoğlu, “Aksuhos Ailesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, I., İstanbul 1993, s.166-167; Charles M. Brand, “The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries”, **Dumbarton Oaks Papers**, sa. 43, 1989, s.4 vd.; Anzerlioğlu, **a.g.m.**, s.225-226; A. Kazhdan-A. Cutler, “Axouch”, **Oxford Dictionary of Byzantium**, I, Oxford 1991, s.239.

¹¹ Komnena, **age**, s.236; Türkçe çev., s.233; Kurat, **age**, s.24.

Peçeneklerin yoğun olarak faaliyetlerde bulunduğu Balkan topraklarına geçemezdi. Anadolu'nun Kuzeybatı kesiminde ise tüm Bithynia bölgesine hâkim olan Selçuklular vardı. Oysa İzmir ve çevresindeki bölgelerde yoğun bir Türk nüfusu olmakla birlikte Efes'teki Tanrıvermiş Bey'in dışında kendisine rakip olabilecek bir kimse yoktu. Daha da önemlisi Bizans'ta kaldığı süre içerisinde denizle daha fazla temas halinde olma fırsatı bulan Çaka Bey Türklerin bu konudaki eksikliğini fark etmiş olmalıdır. Balkanlarda Peçenekler, Anadolu'da Selçuklular tarafından sıkıştırılan Bizans'ın tek rahat olduğu saha denizlerdi. Oluşturulacak güçlü bir filo ile denizlerdeki üstünlüğün ele geçirilmesi Bizans'ın sonunu hazırlayabilirdi. Güçlü bir donanma inşa etmek için de en uygun yer İzmir'di. İşte tüm bu etkenleri göz önünde tutan Çaka Bey bu sırada Bizans'ın Balkanlarda Peçenekler ile meşgul olmasından yararlanarak İzmir'e yönelerek burasını ele geçirdi.

İzmir ve Civarındaki Adalarda Türk Hâkimiyetinin Kurulması:

Anadolu Türklerini denizlerle buluşturup kaynaştıran ilk öncü olan Çaka Bey, İzmir'i ilk defa Türk idaresi altına almıştır. Şehri zapt eden Çaka Bey vakit kaybetmeden bir deniz filosu oluşturmak için harekete geçti. Yukarıda da belirttiğimiz gibi sahip olduğu tersanesi ile Bizans donanması için gemi inşa edilen bir merkez olan İzmir'de bulunduğu yerli ustalarla kısa sürede 40 gemiden oluşan küçük bir donanma meydana getirdi¹².

Çaka Bey, İzmir'de kurduğu bu filo ile rüzgar gibi koşan atlarıyla karada düşmanlarına korku salan Türklerin denizlerde de rakipleri ile mücadele edebilecek duruma gelmesini sağlamıştır. Üç tarafı denizlerle kaplı olan Anadolu'nun güvenliğini sağlamanın yanı sıra ekonominin gelişmesine katkı sağlayacak olan ticaret yollarının kontrolünü ele geçirebilmenin en iyi yolu da bu idi. Çaka Bey, İzmir'deki tersanede inşa ettirdiği gemilerle ilk Türk deniz savaş filosunu oluşturmuştur. Nitekim günümüzde Türk Deniz Kuvvetlerinin kuruluş tarihi olarak, Çaka Bey'in ilk donanmayı oluşturduğu 1081 yılı kabul edilmektedir.

Bundan sonra gemilere savaşta deneyim kazanmış kimseleri yerleştiren Çaka Bey ilk olarak Urla, Çeşme ve Foça gibi önemli sahil kentlerini hâkimiyeti altına aldıktan sonra Midilli (=Lesbos), Sakız (=Khios) ve Sisam (=Samos) adalarını ele geçirdi¹³. Bu gelişmeler üzerine Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Çaka Bey'i ele geçirdiği bölgelerden çıkartmak amacıyla Nikephoros Kastamonites komutasında güçlü bir filoyu bölgeye gönderdi. Ancak Çaka Bey karşısında mağlup olan Bizans donanmasındaki gemilerden bir kısmı batırıldı ve pek çoğu da Türkler tarafından ele geçirildi¹⁴. Böylece karada Türkler tarafından defalarca bozguna uğratılan Bizans ordusu Çaka Bey tarafından ilk defa olarak denizde de yenilgiye uğratılmış oluyordu.

I. Süleymanşah'ın ölümünden sonra Batı Anadolu bölgesinin en kudretli hükümdarı haline gelen Çaka Bey'in sonraki faaliyetlerine bakıldığında aslında çok daha büyük bir amacı olduğu anlaşılmaktadır. Anna Komnena'nın eserinde kendisine İmparator unvanı takındığını ifade ettiği Çaka Bey, Bizans prensesine göre imparatorluğa kesin bir darbe indirmeyi, hatta mümkün olursa İstanbul'u feth ederek Bizans tahtını ele geçirmeyi planlıyordu¹⁵. Gerçekten de Çaka Bey, İstanbul'u kıskaç altına almak amacıyla Balkanlarda Bizans için büyük tehdit oluşturan Peçenekler ile temasa geçmişti. Bu güç durumda Bizans'ı yok olmaktan kurtaran imparatorluğun askerî gücü değil, I. Aleksios'un zekası oldu. Peçeneklere

¹² Komnena, **age**, s.233; Türkçe çev. s.229-230; Kurat, **age**, s.27; Parlak, **age**, s.20; Turan, **age**, s.89; Coşkun Alptekin "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", **Tarihte Türk Devletleri**, II, Ankara 1987, s.478; aynı yazar, Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", **D.G.B.İ.T.**, VIII, 1989, s.221; Aleksios G.C. Savvides, "O Seltzoukos Emirês tês Smyrnês Tzakhas (Çaka) kai oi Epidromês tou sta Mikrasiatika Paralia, ta Nësia tou Anatolikou Aigaiou kai tèn Kônstantinoupolê, (c.1081-c.1106, I: c.1081-1090, II: c.1090-1106)", **VyzantinoTourkika Meletêmata**, Atina 1999, s.78.

¹³ Komnena, **age**, s.233, 272; Türkçe çev. s.230, 268; Zönaras, Çaka Bey'in Midilli ve Sisam'ın dışında Rodos Adası'nı da ele geçirdiğini ifade etmektedir. Bk., Zönaras, **age**, s.257.

¹⁴ Komnena, **age**, s.233-234; Türkçe çev. s.230; Alptekin, "(Çaka Beyliği)", s.478; aynı yazar, "Türkiye Selçukluları", s.221; Savvides, **a.g.m.**, s.80.

¹⁵ Komnena, **age**, s.269; Türkçe çev. s.265.

karşı bir diğer Türk boyu Kumanlarla anlaşılan İmparator, 29 Nisan 1091 yılında Peçenekleri kadın ve çocuklar da dahil olmak üzere neredeyse tamamen kılıçtan geçirtti¹⁶. Peçenek tehlikesini böylece ortadan kaldıran I. Aleksios, Çaka’ya karşı da aynı politikayı takip etti ve kayınpederine karşı kıskırttığı Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan’ın Çaka’yı öldürmesini sağladı¹⁷.

Çaka Bey’in ölümünün ardından İzmir bir süre daha Türk hâkimiyetinde kaldı. 1097 yılı Haziran ayında Haçlı kuvvetleri sayesinde İznik’i yeniden ele geçirmeyi başaran Bizans İmparatorluğu aynı yıl içinde İzmir ve çevresindeki Türk hâkimiyetine de son verdi. Bu amaçla İmparator tarafından görevlendirilen Ioannes Dukas, Abydos (Nara Burnu) üzerinden İzmir’e giderken Kaspaks adlı birisini de donanma ile şehri denizden abluka altına almakla görevlendirdi. Şehirdeki Türkler kendilerine herhangi bir yardımın gelmeyeceğini bildiklerinden anlaşarak şehri teslim etmeyi kabul ettiler. Ancak Bizans kuvvetlerine teslim edilen şehirde çıkan bir kargaşa sırasında Bizans askerleri büyük küçük demeden 10000 kişiyi kılıçtan geçirdi¹⁸. Böylece İzmir’deki 17 yıllık Türk hâkimiyeti çok trajik bir şekilde son bulmuş oldu.

İzmir’de İkinci Bizans Hâkimiyeti Dönemi:

İzmir, ilk Türk hâkimiyet döneminin son bulmasından 1204 yılındaki IV. Haçlı seferine kadar olan süre içerisinde oldukça sönük bir hayat yaşadı. 1204 Nisan’ında Haçlıların İstanbul’a girmelerinin ardından Latin boyunduruğu altında yaşamak istemeyen bir takım Bizans soyluları İstanbul’u terk ederek imparatorluğun çeşitli bölgelerinde Bizans’ın devamını sağlayan devletçikler kurdular. Bunlardan birisi de I. Theodoros Laskaris (1204-1222) tarafından kurulan İznik İmparatorluğu’dur. İznik İmparatorluğu (1204-1261) döneminde İzmir’in yeniden önem kazandığı görülmektedir. Özellikle III. İoannês Vatatzes’in (1222-1254) tahta oturduktan kısa bir süre sonra idare merkezini İznik’ten Kemalpaşa’ya (Nymphaion) nakletmesinin ardından İzmir yeniden Bizans donanmasının üssü haline geldi¹⁹. İzmir’de inşa edilen donanma ile İznik İmparatorluğu Avrupa’daki gelişmelere de müdahale edebilme fırsatı buldu. III. İoannês Vatatzes’in Kadife Kaleyı onartması ve liman tarafında yeni bir kale inşa etmesi ile İzmir şehri iki kısma ayrılmış oldu. Bu dönemde Cenevizlilerin İzmir’de ticarî faaliyetlerini arttırdıklarını ve şehirde ayrı bir mahalle kurduklarını görmekteyiz²⁰. İzmir’in bu canlılığı 1261 yılında Bizans başkentinin Latinlerden geri alınan İstanbul’a nakledilmesine kadar devam etti. Bu tarihten sonra batıdaki gelişmeler ile ilgilenmek zorunda kalan Bizans İmparatorluğu Anadolu’yu ihmal edince sınır savunması çökmüş ve birkaç yıl içerisinde Türkler yeniden İzmir çevresine kadar ilerlemişlerdi²¹.

¹⁶ Kurat, **Peçenek Tarihi**, İstanbul, 1937, s.214 vd.

¹⁷ Parlak, **age**, s.37-38; Anna Komnena, bu hadisede I. Kılıç Arslan’ın kayınpederi Çaka’yı öldürdüğünü ifade ederken daha sonra I. Haçlı seferinin ardından Bizans kuvvetlerinin İzmir üzerine gittiklerinde Çaka Bey’in İzmir’de bulunduğunu ifade etmektedir (Komnena, **age**, s.345-346; Türkçe çev. s.336-337) Çaka Bey hakkındaki tek kaynak olan Anna’nın eserindeki bu çelişki bilim adamları arasında da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. A. N. Kurat, Çaka Bey’in öldüğünü ve bu tarihten sonra bahsedilen Çakanın aslında onun kardeşi Yalvaç olabileceğini Osman Turan ise oğlu olabileceğini ifade ederken Kurat, **Çaka Bey**, s.55; Turan, **age**, s.95; Savvides Çaka Bey’in damadı tarafından 1106 yılında ortadan kaldırıldığını ifade etmektedir. Savvides, **a.g.m.**, s.87, 96 vd.

¹⁸ Komnena, **age**, s.347; Türkçe çev. s.338; Parlak, **age**, s.38-39.

¹⁹ Michael Angold, **A Byzantine Government in Exile Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)**, Oxford 1975, s.63; J. J. Norwich, **Byzantium, The Decline and Fall**, New York 1996, s.185.

²⁰ Baykara, **age**, s.74; aynı yazar, **Aydınöğlü Gazi Umur Bey**, Ankara 1990, s.26.

²¹ Nikêforos Grêgoras, **Rômaikê Historia, I, (1204-1341)**, Modern Yunanca’ya aktaran Dêmêtrês Moshos, Atina 1997, s.153-154; Georgios Pakhymeres, **Relations Historiques**, II, yay. haz. A. Failler Fransızca çev. V. Laurent, Paris 1984, s.591-599; ayrıca bk, Fuad Köprülü, **Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu**, Ankara 1988, s.42 vd; Paul Wittek, **Menteşe Beyliği 13.-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, Türkçe çev. O.Ş. Gökyay, Ankara 1999, s.14 vd.; aynı yazar, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu**, İstanbul 1995, s.44 vd.; G. G. Arnakis, “Byzantium’s Anatolian Provinces during the Reign of Michael Palaeologus”, **Actes du XIIe Congrès International D’Études Byzantines**, Ochride 10-16 Septembre 1961, II, Beograd 1964, s.39-41.

İzmir'in Yeniden Türklerin Eline Geçmesi:

Elli yedi yıllık bir sürgünün ardından 1261 Ağustos'unda İstanbul'un ikinci kurucusu sıfatıyla şehre giren VIII. Mikhael Palaiologos (1259-1282), Bizans açısından yeni bir dönemi başlatıyordu. Ancak bu yeni dönem büyük sorunları da beraberinde getirdi. İktidarının büyük bir bölümünü batıdaki mücadelelerle geçiren VIII. Mikhael, batı sınırını ve İstanbul'u düşmanlarına karşı başarıyla savundu. Bununla birlikte doğuda aynı başarıyı sergilediğini söylemek mümkün değildir. Anadolu eyaletlerinin ihmal edilmesi Bizans'a pahalıya mal oldu. Moğolların önünden kaçan kalabalık Türkmen toplulukları Selçuklu uc bölgelerine akın etmekteydi. Aralıksız devam eden göçlerle her geçen gün sayıları daha da artan bu Türkmen toplulukları geçimlerini sağlamak ve kendilerine yeni yaşam alanları açmak için sürekli olarak Bizans topraklarına akınlar düzenlemekteydiler²². Gerçekten de Türkler Bizans başkentinin İstanbul'a taşınmasının üzerinden yarım asır geçmeden Batı Anadolu'nun neredeyse tamamını yeniden ele geçirmişlerdi.

XIV. yüzyılın başlarında İzmir önlerine gelen Türklerin 1317 yılında Aydınolu Mehmet Bey önderliğinde Kadife Kale'yi ele geçirdiklerini görmekteyiz. Ancak Aydınolu Mehmet Bey Liman Kalesi'ni almayı başaramadı. Liman Kalesi'nin fethi 1327 yılında babası tarafından İzmir'in kendisine verildiği Aydınolu Umur Bey tarafından iki buçuk yıllık bir mücadelenin ardından 1329 yılı başlarında gerçekleştirildi²³. Böylece İzmir'in tamamı yeniden Türk hâkimiyeti altına girmiş oldu

Umur Bey'in de kendisinden yaklaşık iki buçuk asır önce Çaka Bey'in yaptığı gibi İzmir'de inşa ettirdiği donanma ile Ege denizine hâkim olması Batı Hıristiyan aleminde huzursuzluğa sebep oldu²⁴. Çok geçmeden Papanın önderliğinde bir Haçlı seferi tertiplendi. 1343 yılı sonlarında çeşitli ülkelerin katılımıyla oluşturulan Haçlı donanması İzmir önlerine geldi. İç Liman'da demirlemiş olan Umur Bey'in donanması ateşe verildikten sonra nüfusunun çoğunluğunu Hıristiyan tüccarların oluşturduğu ve doğal olarak savunmasına katılmadıkları Liman Kalesi 1344 yılı Ekim ayında Haçlılar tarafından ele geçirildi²⁵. Böylece İzmir, Müslüman Türklerin elindeki Kadife Kale (Müslüman İzmir) ve Hıristiyanlar elindeki Liman Kalesi (Gavur İzmir) olmak üzere yeniden iki ayrı şehir haline geldi. Bu tarihten sonra Umur Bey, Mayıs 1348 yılında surları önünde şehit düşünceye kadar Liman Kalesi'ni almak için mücadele etti²⁶.

Emir Timur'un Liman Kalesini Ele Geçirmesi:

İzmir'deki bu ikili yönetim Ankara Savaşında I. Bayezid'i mağlup ve esir eden²⁷ Emir Timur tarafından 9 Aralık 1402 tarihinde Liman kalesinin fethine kadar devam etti. Liman Kalesi'ni ele geçiren Timur, şehrin yönetimini Aydınolu Musa Bey'e bıraktıktan sonra İzmir'den ayrıldı. Ancak Timur'un Anadolu'dan ayrılmasının ardından Umur Bey'in kardeşi Fatih İbrahim Bey'in oğlu olan ve daha önce Yıldırım Bayezid tarafından İzmir Sübaşılığına getirilmiş Cüneyd Bey İzmir'in idaresini ele geçirdi. Cüneyd Bey'in İzmir ve çevresindeki hâkimiyeti 1426 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihten sonra İzmir kesin olarak Osmanlı idaresine geçmiştir²⁸.

²² Grêgoras, *age*, s.153-154; ayrıca bk. Donald M.Nicol, *Bizans'ın Son Yüzylları (1261-1453)*, Türkçe çev. Bilge Umar, İstanbul 1999, s.88-89; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s.14 vd.; aynı yazar, *Osmanlı İmparatorluğu*, s.44 vd.; Köprülü, *age*, s.73 vd.; Ostrogorsky, "The Palaeogi", *CMH*, IV, Cambridge 1966, s.346; Speros Vryonis, "Mikra Asia (1204-1453)", *HHelE*, 9, Atina 1980, s.318.

²³ Enverî, *Le Destân D'Umür Pacha (Düstûrnâme-i Enverî)*, Metin ve Fransızca çeviri İrene Mélikoff-Sayar, Paris 1954, s.50-51, 128-129; ayrıca bk. Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, s.75-76; Parlak, Kadife Kale'nin 1311 Liman Kalesi'nin ise 1328 yılında alındığını söyler. Bk. Parlak, *age*, s.51-52, 60-61.

²⁴ Umur Bey'in seferleri ile ilgili olarak bk., Baykara, *Aydınolu Gazi Umur Bey*, s.52-53.

²⁵ Baykara, *age*, s.70.

²⁶ Enverî, *age*, s.128-129; Mikhaël Doukas, *VizantinoTourkikê Historia*, yay. Vrasidas Karalis, Atina 1997, s.105-107; ayrıca bk., Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, s.76 vd.

²⁷ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s.28-29.

²⁸ Baykara, *age*, s.80-82.

Sonuç:

Sonuç olarak İzmir'deki Türk hâkimiyeti Anadolu'daki diğer bazı bölgelerde olduğu gibi belirli bir tarihte başlayan ve aralıksız günümüze kadar devam eden kesintisiz bir süreç değildir. En azından iki aşamalıdır. Bu sürecin ilk aşaması 1081 yılında Çaka Bey'in şehri ele geçirmesinden 1097 yılında I. Haçlı seferinin katkısıyla Bizans tarafından yeniden geri alınmasına kadar devam eden 17 yıllık süredir. İzmir'in asıl Türk devri ise 1317 yılında Aydınöğlu Mehmet Bey'in Kadife Kale'yi ardından 1329 yılında Umur Bey tarafından Liman Kalesi'nin alınması ile başlar. 1344'de Liman Kalesi Hristiyanların eline geçmiş ve yarım asırdan fazla bir süre bu ikili yönetim devam etmişse de 1402 yılında Liman Kalesi'nin Timur tarafından zapt edilmesinin ardından İzmir şehri günümüze kadar yüzlerce yıldır Türk hâkimiyeti altındadır. Şehir 1919-1922 yılları arasında üç yıl süreyle Yunan işgali altına girmişse de 9 Eylül 1922 günü Gazi Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk ordusunun İzmir'e girmesiyle kalıcı Türk mührü tüm dünyanın gözleri önünde yeniden vurulmuş oldu.

Kaynaklar

- 📖 AKA İsmail, **Timur ve Devleti**, Ankara 1991.
- 📖 ALPTEKİN Coşkun, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", **Tarihte Türk Devletleri**, II, Ankara 1987.
- 📖 ALPTEKİN Coşkun, "Türkiye Selçukluları", **D.G.B.İ.T.**, VIII, 1989, s.209-406.
- 📖 ANGOLD Michael, **A Byzantine Government in Exile Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)**, Oxford 1975.
- 📖 ANZERLİÖĞLU Yonca, "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", **Türkler**, VI, Ankara 2002, s.218-232.
- 📖 ARNAKİS G. G., "Byzantium's Anatolian Provinces during the Reign of Michael Palaeologus", **Actes du XIIe Congrès International D'Études Byzantines**, Ochride 10-16 Septembre 1961, II, Beograd 1964, s.39-41.
- 📖 ATTALEİATÈS Mikhaël, **Historia**, yay. Iôannês D. Polemês, Atina 1997.
- 📖 BAYKARA Tuncer, **Aydınöđlu Gazi Umur Bey**, Ankara 1990.
- 📖 BAYKARA Tuncer, **İzmir Şehri ve Tarihi**, İzmir 1974.
- 📖 BRAND Charles M., "The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries", **Dumbarton Oaks Papers**, sa. 43, 1989, s.1-25.
- 📖 CAHEN, Claude, "The Turkish Invasion: The Selchukids", **A History of the Crusades**, I, ed. T. M. Setton and M. W. Baldwin, Philedelphia 1955, 135-176.
- 📖 CHONİATES Nicetas, **O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates**, Translated by Harry J. Magoulias, Detroit 1984; Türkçe çev., Fikret İşıltan, **Histoira (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Ankara 1995.
- 📖 DEMİRKENT Işın, "Komnenoslar Sarayında Bir Türk: Ioannes Aksukhos", **XI. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler**, II, Ankara 1999, s.539-544.
- 📖 DOUKAS Mikhaël, **VizatinoTourkikê Historia**, yay. Vrasidas Karalis, Atina 1997.
- 📖 ENVERİ, **Le Destân D'Umür Pacha (Düstûrnâme-i Enverî)**, Metin ve Fransızca çeviri Irène Mélikoff-Sayar, Paris 1954.
- 📖 GRÊGORAS Nikêforos, **Rômaikê Historia, I, (1204-1341)**, Modern Yunanca'ya aktaran Dêmêtrês Moshos, Atina 1997.
- 📖 İbnu'l-Esîr, **el Kâmil fi't-Târîh**, IX, neşr. Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1386/1966; Türkçe çev. Abdülkerim Özaydın, IX, İstanbul 1987.
- 📖 KAFESOĞLU İbrahim, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", **Türkiyat Mecmuası**, XIII, 1958, s.117-130.
- 📖 KAFESOĞLU İbrahim, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi'nin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı", **İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, sa. 34, İstanbul 1984, s.55-60.
- 📖 KAFESOĞLU İbrahim, Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akımı (1115-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı**, İstanbul 1953, s.259-274
- 📖 KAZHDAN, A.-A. Cutler, "Axouch", **Oxford Dictionary of Byzantium**, I, Oxford 1991, s.239.

- 📖 KOMNENA Anna, **The Alexiad of Anna Comnena**, yay. E.R.A. Sewter, Penguin Boks 1979; Türkçe çev., Bilge Umar, **Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası**, İstanbul 1996.
- 📖 KÖPRÜLÜ Fuad, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara 1988.
- 📖 KURAT Akdes Nimet, **Çaka Bey, İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi**, Ankara 1966.
- 📖 LAURENT John, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", Türkçe çev. Y. Yücel, **Belleten**, LII/202, 1988, s.219-226.
- 📖 LAURENT John, **Byzance et les Turcs Seldjucides dans l'Asie Occidentale Jusqu'en 1081**, Paris-Nancy 1913.
- 📖 MERÇİL Erdoğan, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", **XI. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler**, II, Ankara 1994, s.709-721.
- 📖 NECİPOĞLU Nevra, "Aksuhos Ailesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1993.
- 📖 NİCOL Donald M., **Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)**, Türkçe çev. Bilge Umar, İstanbul 1999.
- 📖 NORWICH John Julius, **Byzantium, The Decline and Fall**, New York 1996.
- 📖 OSTROGORSKY Georg, "The Palaelogi", **CMH**, IV, Cambridge 1966, s.331-387
- 📖 OSTROGORSKY Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, Türkçe çev. Fikret Işıltan, Ankara 1991.
- 📖 PAKHYMERES Georgios, **Relations Historiques**, II., yay. haz. A. Failler Fransızca çev. V. Laurent, Paris 1984.
- 📖 PARLAK Türkmen, **Ege Denizinde İlk Türk Derya Beyleri**, b.y.y. 1979.
- 📖 SAVVİDES Aleksios G.C., "O Seltzoukos Emirês tês Smyrnês Tzakhas (Çaka) kai oi Epidromes tou sta Mikrasiatika Paralia, ta Nêsia tou Anatolikou Aigaiou kai tên Kônstantinoupolê, (c.1081-c.1106, I: c.1081-1090, II: c.1090-1106)", **VyzantinoTourkika Meletêmata**, Atina 1999, s.71-102
- 📖 Sıbt İbnü'l Cevzî, **Mîr'âtü'z-Zeman fi Tarih'il Âyan**, yay. Ali Sevim, Ankara 1968.
- 📖 SİMPAT **Simpat Vekayinâmesi (951-1334)**, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan. (Türk Tarih Kurumu'nda Basılmamış nüsha)
- 📖 SPEROS Vryonis, "Mikra Asia (1204-1453)", **HHeLE**, 9, Atina 1980, s.316-325.
- 📖 SÜMER Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, İstanbul 1992.
- 📖 SÜRYANİ Mihail, **Süryani Keşiş Mihail Vekayinâmesi**, II, Türkçe çev. H.D. Andreasyan (Türk Tarih Kurumu'nda Basılmamış nüsha).
- 📖 TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1996.
- 📖 URFALI MATEOS, **Vekayinâme**, Türkçe çev., H. D. Andreasyan, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Ankara 1987.
- 📖 URFALI Vahram, **Kilikya Kralları Tarihi**, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, (Türk Tarih Kurumu'nda Basılmamış nüsha)
- 📖 VARTABET Vardan, "Türk Fütühatı Tarihi (889-1262)", **Tarih Semineri Dergisi**, ½, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul 1937, s.154-245.
- 📖 VRYENNİOS Nikêforos, **Hylê Historias**, Dêmêtrês Tsougkarakês-Despoina Tsougklidou, Atina 1996.
- 📖 WITTEK Paul, **Menteşe Beyliği 13.-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, Türkçe çev. O.Ş. Gökyay, Ankara 1999.
- 📖 WITTEK Paul, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, İstanbul 1995.
- 📖 ZÖNARAS İoannês, **Epitomê Historiôn**, III, yay. Iordanês Grêgoriadês, Atina 1999.